

ניסן התשע"ב

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

שיעור ליל הסדר על ארבעת הבנים בהגדה

על פי שיעורו של הרב יעקב מדן

"והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבوسی אשר נשבע לאבותיך לתת לך, ארץ זבת חלב ודבש, ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה: שבעת ימים תאכל מצות, וביום השביעי חג לה': מצות יאכל את שבעת הימים, ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר - בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים."

3. תלמוד הירושלמי - פסחים פ"י ה"ד:

"תני רבי חייה, כנגד ארבעה בנים דיברה תורה: בן חכם, בן רשע, בן טיפש, בן שאינו יודע לשאול."

4. יסוד התשובה בתורה לבן החכם והתם:

לבן החכם (דברים ו', כ-כא): "כי ישאלך בנך מחר לאמר - מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' א-לוהינו אתכם: ואמרת לבנך - עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה".
לבן התם (שמות י"ג, יא): "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר - מה זאת; ואמרת אליו - בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים."

5. התלמוד הירושלמי מחליף בין תשובת האב לבן החכם לבין תשובתו לבן התם כפי שהן בהגדתנו:

"בן חכם - מהו אומר? 'מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' א-לוהינו אותנו'. אף אתה אמור לו - 'בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים'... טיפש - מהו אומר? 'מה זאת'. אף את למדו הילכות הפסח, שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומון, שלא יהא עומד מחבורה זו ונכנס לחבורה אחרת."

6. התשובה בתורה לבן החכם (דברים ו', כ-כה):

"כי ישאלך בנך מחר לאמר - מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' א-לוהינו אתכם: ואמרת לבנך - עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה: ויתן ה' אותות ומופתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו: ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו: ויצננו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה'"

1. הגדה של פסח

"ברוך המקום ב"ה שנתן תורה לישראל ברוך הוא. כנגד ארבעה בנים דברה תורה: אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול. חכם - מה הוא אומר? 'מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' א-לוהינו אתכם'. אף אתה אמור לו כהלכות הפסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. רשע - מה הוא אומר? 'מה העבודה הזאת לכם'. לכם ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר - אף אתה הקהה את שניו ואמור לו: 'בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים'. לי ולא לו; אילו היה שם לא היה נגאל.

תם - מה הוא אומר? 'מה זאת?'. ואמרת אליו: 'בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים'. ושאינו יודע לשאול - את פתח לו, שנאמר: 'והגדת לבנך ביום ההוא - בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים'."

2. תשובת התורה לבנים השונים:

הבן החכם (דברים ו', כ-כא):

"כי ישאלך בנך מחר לאמר - מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' א-לוהינו אתכם: ואמרת לבנך - עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה."

הבן הרשע (שמות י"ב, כו-כו):

"והיה כי יאמרו אליכם בניכם - מה העבדה הזאת לכם: ואמרתם - זבח פסח הוא לה', אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל..."

הבן התם (שמות י"ג, יא-טו):

"והיה כי יבאך ה' אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבותיך ונתנה לך: והעברת כל פטר רחם לה', וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך - הזכרים לה': וכל פטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו; וכל בכור אדם בבניך תפדה: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר - מה זאת; ואמרת אליו - בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים: ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו, ויהרג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה, על כן אני זָבַח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה."

והבן שאינו יודע לשאול (שמות י"ג, ה-ח):

א-לוהינו לטוב לנו כל הימים לחייתנו כהיום הזה: וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' א-לוהינו כאשר צונו".

7. השאלה והתשובה בתורה לבן התם (שמות י"ג, יג-טו): "וכל פטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו, וכל בכור אדם בבניך תפדה: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר - מה זאת, ואמרת אליו - בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים: ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו, ויהרג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה, על כן אני זָבַח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה".

8. הרב מדן:

הבה נפעיל מעט את דמיונו. הבן התם אינו בהכרח חסר תבונה. אפשר שהוא צעיר בגילו, אפשר שכנער קטן שמח על לידת החמור החדש. כדרכו של נער צעיר, ודאי ליטף את הבהמה הצעירה והאכילה בידיו, והחמור הצעיר אף נקשר אליו. לפתע רואה הבן את אביו נוטל את החמור התמים, ועורף את ראשו. המעשה נראה חסר טעם ותכלית וחסר רחמים. הבן זועק אל אביו - מה זאת!! וכאן מושיב האב את בנו המבוהל על ברכיו, ומספר לו את סיפור יציאת מצרים. זוהי מצנת האמונה הראשונה, תחילתה כסיפור לבן החכם אך המשכה שונה. האב אינו מתרכז במצוות שה' ציווה אותנו, אלא דווקא במצווה האחת שציווה את פרעה. האב מספר לבנו שפרעה ועמו סירבו לקיים את צו ה', וגורלם היה דומה לגורלו של החמור שראשו נערף זה עתה או לגורל אביו של החמור הצעיר, שבנו בכורו מוטל עתה מת לפניו. הנער המזועזע מפנים בדרך הקשה - אבל ההכרחית - את גורלו של מי שמסרב לקיים את מצוות ה'. הוא עתיד לקיים בשלב זה את המצוות, ולו מחמת הפחד.

9. שמות ט"ו, כה-כו:

"...שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו: ויאמר - אם שמוע תשמע לקול ה' א-לוהיך והישר בעיניו תעשה, והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו - כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רפאך".

10. דברים כ"ח:

"והיה אם לא תשמע בקול ה' א-לוהיך... ידבק ה' בך את הדבר... יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר, מן השמים ירד עליך עד השמדך... יככה ה' בשחין מצרים... והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה... זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה... והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם... והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגרת מפניהם ודבקו בך... והשיבך ה' מצרים באניות והתמכרתם שם לאיבך לעבדים ולשפחות".

11. מסכם הרב מדן:

שני הבנים - החכם והתם - הם דומים בסגנונם בשאלה ובתשובה, אך הם הפוכים זה מזה בסיבת ההתעוררות לשאול את השאלה ובתכלית קיום המצוות המוסברת

להם. הבן החכם מתעורר לשאול בעקבות קריאת שמע ובעקבות הערכים העולים מפרשת "שמע ישראל". התכלית הנאמרת לו היא ירושת הארץ, הטוב והצדקה לפני ה'. הבן התם מתעורר בעקבות אירוע קשה ומזועזע - עריפת החמור הצעיר. תכלית המצוות הנרמזת לו היא ההצלה מעונשן של מכות מצרים, שהן מנת חלקו של הממרה את פי ה'.

12. הבן הרשע - שמות י"ב, כו-כז:

"והיה כי יאמרו אליכם בניכם - מה העבדה הזאת לכם: ואמרתם - זבח פסח הוא לה', אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הצילו...".

13. מכילתא דרבי ישמעאל מס' דפסחא פרשה טו:

"וכי יגור אתך גר ועשה פסח לה" - שומע אני, כיון שנתגייר יעשה פסח מיד? תלמוד לומר: 'והיה כאזרח הארץ'. מה אזרח ביי"ד - אף גר ביי"ד".

14. הפסחים בתנ"ך

- הפסח מתואר בחומש הפקודים (פ"ט), בשנה השנייה במדבר ערב כניסתם הצפויה של בני ישראל לארץ (לפני שנגזרה גזירת ארבעים השנים במדבר).
- פסח שעשו בני ישראל בעת כניסתם לארץ בימי יהושע (פ"ה), ביחד עם ברית המילה. זו הייתה ברית חדשה שכרת העם עם הקב"ה בעת כניסתו לארץ.
- פסח שעשו שבי הגולה בעת שבאו לארץ (עזרא פ"ו), ואף שם נכרתה ברית חדשה עם הקב"ה.
- הפסח שעשה חזקיהו מלך יהודה לאחר שהסיר את כל העבודה הזרה ואת כל במות התופת שבנה אביו אחז בגיא בן הינום, ולאחר שטיהר את המקדש משיקוצי אביו. (דברי-הימים ב', כ"ט-ל"א)
- פסח שעשה יאשיהו מלך יהודה לאחר שכרת ברית בין העם לבין ה', והסיר את שיקוצי מנשה ואמון מירושלים ומן המקדש (דברי הימים ב' ל"ה).

15. דברי-הימים ב' ל', ה-י:

"ויעמידו דבר להעביר קול בכל ישראל מבאר שבע ועד דן לבוא לעשות פסח לה' א-לוהי ישראל בירושלם, כי לא לרב עשו ככתוב: וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו בכל ישראל ויהודה וכמצות המלך לאמר - בני ישראל שובו אל ה' א-לוהי אברהם יצחק וישראל, וישב אל הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור: ואל תהיו כאבותיכם וכאחיתכם אשר מעלו בה' א-לוהי אבותיהם ויתנם לשמה כאשר אתם ראים: עתה אל תקשו ערפכם כאבותיכם, תנו יד לה' ובאו למקדשו אשר הקדיש לעולם ועבדו את ה' א-לוהיכם וישב מכם חרון אפו: כי בשובכם על ה', אחיכם ובניכם לרחמים לפני שוביהם ולשוב לארץ הזאת כי חנון ורחום ה' א-לוהיכם ולא יסיר פנים מכם אם תשובו אליו: ויהיו הרצים עברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון, ויהיו משחיקים עליהם ומלעגים בם".

